

Društveni položaj i orijentacija seoske omladine

Edhem Dilić

Nema sumnje da je kroz posljednje dvije decenije naše društvo doživljavalo korjenitu i brzu transformaciju, kojoj nije izbjegao niti »seoski svijet«. Raspadanje tradicionalne agrarne strukture i zatvorene seljačke privrede, te postepeno prevladavanje tehničke i kulturne zaostalosti sela, bitno su utjecali i na promjene u općim uvjetima seoskog života. Zapošljavanjem izvan poljoprivrede (uz istovremeno ostajanje u selu), sezonskim radom izvan poljoprivrede, školovanjem, rasprostiranjem sredstava masovne komunikacije i sl. unosila su se i u najudaljenija i ekonomski najnerazvijenija sela tekovine, norme i vrijednosti globalnog društva. Selo je poprimilo mnoge gradske utjecaje i u određenoj se mjeri urbaniziralo.

Iako je bez posebne analize teško reći nešto potpunije o tome da li se i kako se postepeno poboljšanje životnih uvjeta u selu — ali i njihovo znatno zaostajanje u odnosu na grad — odražavalo na opći položaj seoske omladine, na njezine aspiracije i njihovu realizaciju, ipak nam se, na temelju općih spoznaja, čini da je ovaj nesklad barem u prvo vrijeme bio osnovni razlog masovnog ruralnog eksodusa omladine. Naime, seoska omladina koja je imala mnogo razvijenije želje i potrebe nego što ih je mogla zadovoljiti u seoskim sredinama, kroz cijelo poslijeratno razdoblje vezivala je svoje aspiracije uz urbane uvjete života i napuštanje poljoprivrede i sela.¹

Tokom desetak poslijeratnih godina seoska se omladina preseljavala u gradove i zapošljavala uglavnom bez školske spremne ili sa završenom četvorogodišnjom osnovnom školom, da bi možda tek kasnije nastavila školovanje i stjecanje radne kvalifikacije.²

Potpunijom realizacijom obaveznog osmogodišnjeg školovanja i na selu, situacija se bitno mijenja (koeficijent ispunjenja školske obaveze stanovništva starog 11—14 godina porastao je sa 53 u 1953. na 82 u 1961. godini).

¹ Svaka industrijalizacija dovodi do toga da sa sela odlazi mlađa, za rad najposobnija radna snaga. Značajan faktor ovog brojnijeg i lakšeg zapošljavanja mlađe radne snage, uz njezinu veću produktivnost i relativno bolju stručnu osposobljenost, jest svakako i viši nivo njenih životnih aspiracija, kao i općenito veća pokretljivost (nevezanost uz zemljišni posjed, porodicu i sl.). S druge strane, među mladim stanovništvom bila su izrazitija socijalna i prostorna pomjeranja i zbog toga što se na njih neposrednije odrazio društveno-ekonomski razvitak zemlje, posebno što se tiče pristupačnosti određenih kanala socijalne pokretljivosti.

² Prema nekim procjenama, kvalifikaciona struktura radne snage koja je odlazila iz sela u razdoblju 1957—1960. godine, bila je u omjeru: 15% sa završenom školom, 85% bez kvalifikacije. (Dr Petar Marković: *Strukturne promene na selu kao rezultat ekonomskog razvitka, period 1900—1960*, Beograd, 1963, str. 70—71.)

Osnovna škola sada postaje najmasovniji i najpristupačniji kanal socijalne pokretljivosti seoske omladine. Zakonima o jedinstvenoj osnovnoj školi izjednačeni su svi dotadašnji tipovi škola u kojima se ostvarivalo obavezno školovanje, tako da od tada završavanjem osmog razreda svi školski obveznici stječu jednaka prava u pogledu daljnjeg školovanja. Nagli porast broja omladine uključene u potpuno osmogodišnje školovanje, kao i broja onih koji završavaju osmi razred osnovne škole, doveo je do naglašene orijentacije omladine na nastavljanje školovanja u školama drugog stupnja.³ Kako je struktura srednjih škola gotovo u cijelosti usmjerena na obrazovanje za nepoljoprivredne djelatnosti, nastavljanje školovanja seoske omladine u srednjim školama predstavlja oblik napuštanja poljoprivrede, a u pravilu i sela. U još većoj mjeri to vrijedi za nastavljanje školovanja na visokim školama.

No unatoč naglašenom ruralnom eksodusu omladine i njezine težnje da povoljnije životne i radne uvjete ostvari izvan ili pored individualnog poljoprivrednog gospodarstva i sela, u selu još uvijek živi i radi pretežniji dio našeg stanovništva omladinske dobi. Prema popisu stanovništva iz 1961. godine, od ukupno 2.960 hiljada stanovnika u dobi 15—24 godine, 2.138 hiljada ili 72,2% živjelo je u seoskim naseljima, a 1.462 ili 47,4% je spadalo u kategoriju poljoprivrednog stanovništva.⁴

Empirijska istraživanja koja su provedena zadnjih godina pokazuju da se ovaj sloj omladine nalazi u vrlo složenom položaju s obzirom na profesionalne i socijalne perspektive, te s obzirom na ekonomske i obrazovne probleme. Polazeći od rezultata istraživanja što ga je tokom 1967. i 1968. godine proveo Odjel za sociologiju sela Agrarnog instituta u Zagrebu (sada u sastavu Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu), ukazat ćemo na neke osnovne karakteristike društvene situacije i reagiranja seoske omladine, u prvom redu na one koje rezultiraju iz distinktivnih karakteristika, vrste lokalne zajednice u kojoj živi ovaj sloj omladine, tipa porodice kojoj pripada i zanimanja kojim se bavi.⁵

SEOSKA OMLADINA I PORODICA

Za seosku omladinu porodica i porodični okvir predstavljaju osnovu za zadovoljavanje većine osnovnih životnih potreba i aktivnosti. Utoliko je značaj porodice za određivanje položaja mladih poljoprivrednika znatno veći nego kod ostalih slojeva naše omladine, kod kojih na određeni način postoji »podijeljenost« osnovnih životnih područja: škola, radno mjesto i sl.

Na temelju rezultata našega istraživanja, kao osnovne značajke porodičnog položaja mladih poljoprivrednika mogli bismo označiti: vrlo rano

³ Na žalost, nismo u mogućnosti da preciznije odredimo u kojoj se mjeri seoska omladina koristila ovim proširenim mogućnostima nastavljanja školovanja poslije granice školske obaveze. Jedno istraživanje (provedeno u Hrvatskoj) pokazalo je da je specifični koeficijent nastavljanja školovanja djece poljoprivrednika još uvijek znatno niži nego kod djece nepoljoprivrednika, iako je relativno visok i značajan po svojim reperkusijama po budućnost sela i poljoprivrede. Naime, koeficijent nastavljanja školovanja 1961/62. g. za djecu poljoprivrednika iznosio je 63,2 a za djecu nepoljoprivrednika 91,4. Usp. Steinman Zora: *Prelaz omladine u škole II stupnja iza završenog obaveznog školovanja*, Zagreb, RZS, 1962. (Prikazi br. 12)

⁴ Činjenica da se danas usporio tempo zapošljavanja u industriji i drugim nepoljoprivrednim djelatnostima i da sva omladina nema, niti će u bližoj perspektivi imati uvjeta da pohađa škole drugoga stupnja, znači da će i nadalje znatan broj omladine ostati u selu i na individualnom gospodarstvu.

⁵ Istraživanje je provedeno na području cijele zemlje, a uzorkom je bilo obuhvaćeno 1.713 osoba u dobi 14—25 godina koje žive i rade na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima (poljoprivredna, seljačka omladina) i 1922 učenika osmih razreda osnovnih škola u seoskim naseljima. Rezultati istraživanja su objavljeni u radu: Edhem Dilić, *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine — rezultati empirijskog istraživanja*, Zagreb, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Poljoprivrednog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1969.

preuzimanje radnih obaveza, potrošnu nesamostalnost i vrlo malen utjecaj na donošenje važnih porodičnih odluka.

Seoska djeca već izrana počinju pomagati svojim roditeljima i značajan su dio »radne ekipe« na gospodarstvu i u domaćinstvu. Pri tom praktički nema »minimalne starosti« u kojoj djeca preuzimaju radne obaveze — dijete počinje raditi čim se pokaže sposobnim za bilo kakav posao na zemlji ili u ekonomskom dvorištu i domaćinstvu. Karakteristično je za seosku porodicu da ovo rano uključivanje djece u rad na zemlji i u domaćinstvu nema karakter običnog »dječjeg ispomaganja«, koje susrećemo u porodicama drugoga tipa, nego predstavlja sastavni dio procesa na poljoprivrednom gospodarstvu, a istovremeno predstavlja jedan oblik realizacije socijalizatorske funkcije seoske porodice. Teret obaveza i odgovornost potomaka postepeno raste, tako da djeca u dobi od 15 do 17 godina često u cijelosti preuzimaju radne baveze odraslih osoba.

Nalazeći se u statusu »porodičnog pomaagača«, seosko dijete je u znatnoj mjeri subordinirano svojim roditeljima, i to ne samo u radu nego i u svim onim aktivnostima koje za sobom povlače određeni novčani izdatak. Potomak koji ne prima nikakvu novčanu naknadu za svoj rad na roditeljskom gospodarstvu, može samostalno raspolagati samo onim iznosom koji mu se povremeno daje kao »džeparac«. Podaci našega istraživanja pokazuju da čak dvije trećine ispitanika nema novčanih sredstava kojima bi mogli samostalno raspolagati. S druge strane, izvori sredstava kojima mladi samostalno raspoložu, kao i njihova visina, pokazuju da roditelji u selu u pravilu zadržavaju potpunu kontrolu nad izdacima i aktivnostima svoje djece, makar ona bila već i odrasla. U takvoj se situaciji često nalaze i oženjeni potomci koji ostanu da žive i rade s roditeljima na njihovu posjedu.

Udio omladine u donošenju važnijih porodičnih odluka vrlo je skroman, unatoč njezinu značajnom radnom doprinosu u domaćinstvu i na gospodarstvu. U procesu donošenja odluka o proizvodnoj orijentaciji gospodarstva javlja se tek jedna petina, a u odlučivanju o potrošnji — tek nešto više od jedne četvrtine mladih poljoprivrednika.

Rezultati istraživanja indiciraju postojanje nesporazuma i razmimoilaženja generacija u seoskoj porodici. Vrlo je značajno da ovaj sukob generacija u suvremenoj seoskoj porodici i sredini ima bitno različite oznake od konflikta generacija u tradicionalnim, na poljoprivredi zasnovanim društvima.

Nekada su roditelji i djeca u cijelosti pripadali istom seljačkom društvu i na socio-kulturnom i psiho-socijalnom planu. Jedna generacija je slijedila drugu bez većih potresa. Položaj i uloga potomaka bili su strogo definirani prema kriteriju dobi i spola. Ukoliko je i dolazilo do razmimoilaženja između roditelja i njihovih potomaka, radilo se o sporadičnim nesporazumima i konfliktima »očeva i sinova«, »vlasnika i nasljednika«, ali ne i o protivljenju potomaka zastarjelim životnim oblicima, mišljenjima i predrasudama.

Nasuprot tome, danas su potomci općenito više okupirani globalnim društvom i njegovim vrijednostima, a njihovi roditelji i dalje ostaju često vezani uz staru seljačku »životnu koncepciju«. Socio-kulturni i psiho-socijalni raskorak među generacijama postaje sve naglašeniji. Socijalizatorska uloga porodice se postepeno smanjuje. Kulturni kontakt razvijenih i tradicionalnih sredina omogućuje seoskoj omladini ostvarivanje uloga koje su joj bile nedostupne u tradicionalnim sredinama, ili koje su bile nedostupne stari-

jim generacijama. Opća kulturna orijentacija seoske porodice je često neadekvatna novonastaloj situaciji, a ponekad se javlja kao direktna prepreka ostvarenju novih mogućnosti.

Sama prisutnost sve češćeg nerazumijevanja i razmimoilaženja generacija, ne znači, međutim, da su oni dominantni u suvremenim odnosima na selu. Kada na ovom mjestu posebno naglašavamo te konflikte, to činimo stoga što konflikt generacija u seoskoj porodici i sredini predstavlja novi fenomen, bitno različit od onoga u tipično tradicionalnim sredinama.

Podaci o porodičnom položaju mladih omogućili su nam da se dotaknemo i problema stjecanja socijalne zrelosti u seoskim sredinama. Prema očekivanju, opća pravilnost postepenog i stepenastog prijelaza u »odraslost« postoji i u seoskim sredinama.⁶ S druge strane, primjećujemo i osjetne razlike kada se radi o pojedinim fazama prijelaza. Za razliku od više urbaniziranih i socio-profesionalno diferenciranih područja, u agrarnim sredinama adolescenti vrlo rano preuzimaju ulogu odraslih u profesionalnoj sferi, ali zato sklapanje braka u pravilu ne znači i iznenadnu i radikalnu emancipaciju od roditeljskog autoriteta.

SLOBODNO VRIJEME

U situaciji slobodnog vremena u modernim seoskim sredinama položaj i uloga mladih znatno je različitiiji od onoga u tradicionalnima.

U tradicionalnim sredinama i životu, mladi su bili animatori susjedstva, osnovni »zabavljači« i organizatori raznih kolektivnih svečanosti. Otvaranje seoskog svijeta, modernom životu imalo je za posljedicu postepeno smanjivanje značaja isključivo lokalnih svetkovina, tako da su one u nekim sredinama potpuno nestale; to otvaranje je značajno utjecalo i na opseg i način korištenja slobodnog vremena. Kulturne, sportske i zabavne djelatnosti u seoskoj sredini sve više poprimaju suvremeni industrijsko-urbani sadržaj, strukturiranost, ritam i oblike. S druge strane, izmijenjene potrebe i navike sve više socio-profesionalno heterogenoga seoskog stanovništva imaju za posljedicu pojavu individualizacije zabave i razonode. U takvoj situaciji mladi postepeno gube specifični položaj organizatora slobodnog vremena u lokalnoj zajednici. Osim toga mladi poljoprivrednici se nalaze u vrlo nepovoljnom položaju s obzirom na ispunjavanje osnovnih materijalnih, vremenskih i institucionalnih preduvjeta za aktivnosti u slobodnom vremenu. K tome na nepovoljan položaj mladih poljoprivrednika u situaciji slobodnog vremena djeluju i neke distinktične karakteristike seljačkog načina života uopće.

Podaci o radnoj opterećenosti gospodarskim i domaćinskim dužnostima pokazuju da u sezoni poljoprivrednih radova mladi poljoprivrednici praktično i nemaju vremena za dokolicu. Izvan sezone poljoprivrednih radova obaveze omladine su bitno smanjene, ali se samim tim njihova situacija ne mijenja, uslijed nepostojanja institucija za razonodu i zabavu. Značajnu zapreku u nastojanju seoske omladine da svoje slobodno vrijeme koriste u skladu sa svojim potrebama, predstavlja i vrlo skućena potrošna samostalnost mladih, a u nekim slučajevima čak i suprotstavljanje njihovih roditelja.

Dobiveni podaci pokazuju da skoro jedna četvrtina ispitanika izjavljuje da uopće nema slobodnog vremena, ili ako ga i ima, da ga provodi u pasiv-

⁶ Obično se kao prijelomne tačke prijelaza u »odraslost« spominju: stjecanje radnih i profesionalnih uloga odraslih osoba, prijelaz iz porodice orijentacije u porodicu prokreacije, i emancipacija od roditeljskog autoriteta.

nom odmoru. Odgovori ostale tri četvrtine ispitanika pokazuju da je broj i sadržaj aktivnosti omladine u slobodno vrijeme više nego skroman. Slobodno vrijeme omladinci najčešće provode igrajući nogomet »na leđini«, dok omladinke na prvom mjestu spominju ručni rad (pletenje i vezenje).

Istraživanjem smo utvrdili naglašen nesklad između objektivno vrlo skromnih oblika i sadržaja aktivnosti u slobodnom vremenu ispitanika i njihova osjećanja zadovoljstva s načinom korištenja slobodnog vremena. Detaljnija analiza je pokazala da se ovdje zapravo ne radi toliko o zadovoljstvu koje bi rezultiralo iz potpunijeg zadovoljenja potreba i interesa ispitanika, koliko o jednom vidu rezignacije zbog vrlo skučenih mogućnosti organizirane i sadržajnije dokolice koje postoje u seoskim sredinama.

Podaci o članstvu i načinu rada u društveno-političkim organizacijama ukazuju na vrlo nizak stupanj socijalne i političke participacije mladih poljoprivrednika.

Kako društveno-političke organizacije u sadašnjim uvjetima još uvijek predstavljaju jedan od rijetkih institucionalnih okvira unutar koga se poduzimaju akcije u seoskoj sredini, dobiveni rezultati ukazuju da je većina mladih poljoprivrednika isključena kako iz širih mogućnosti da aktivnije učestvuju u obavljanju zajedničkih društvenih poslova, tako i iz procesa jedne adekvatnije i sistematičnije političke socijalizacije.

MLADI I SEOSKA SREDINA

Rezultati istraživanja o položaju seoske omladine u lokalnoj zajednici, kao i analiza odnosa »mladi — seoska sredina«, indiciraju dva osnovna zaključka: prvo, da je omladina u relativno značajnoj mjeri subjektivno privržena selu i da ta psihološka povezanost predstavlja jednu od osnovnih odrednica njezina stava prema vlastitom miljeu; drugo, da elementi tradicionalizma s jedne strane, te neadekvatnost, odnosno nepostojanje odgovarajućeg institucionalnog okvira za okupljanje i organizirano djelovanje mladih s druge strane, u znatnoj mjeri onemogućavaju veći utjecaj omladine kao jedne koherentne socijalne grupe na zbivanja u lokalnoj zajednici.

Nasuprot općem mišljenju da je daleko najveći dio omladine nezadovoljan životom u svome selu, rezultati našega istraživanja pokazuju sasvim obrnutu sliku: tek nešto oko jedne četvrtine mladih poljoprivrednika i učenika osmih razreda u seoskim osnovnim školama izjavljuju da su u cijelosti nezadovoljni. Detaljnija analiza je pokazala da je dobivena distribucija prije svega rezultat djelovanja jednog posebnog činioca, o kome se mora voditi računa kada se analizira odnos »mladi — seoska sredina«. Radi se o naglašenoj i specifičnoj vezanosti djeteta i adolescenta uz rodno selo, porodicu, prijatelje i rođake.

Kao osnovnu prednost života u selu u odnosu na grad, većina ispitanika spominje prirodne uvjete i općenito jeftiniji život. Nasuprot tome, kao daleko najnaglašeniju prednost života u gradu ispitanici percipiraju mogućnost sadržajnije organizacije slobodnog vremena i postojanje kulturno-zabavnih institucija.

Činjenica da je pretežan dio mladih poljoprivrednika zadovoljan životom mladih u svom selu i da je u određenoj mjeri svjestan prednosti života u seoskoj sredini, ne znači, prema rezultatima našega istraživanja, da omladina nije svjesna kako potrebe mijenjanja načina života i odnosa u njihovu selu, tako i potrebe prevazilaženja ekonomske, tehničke i kulturne zaostalosti sela uopće. Oko tri četvrtine ispitanika smatra da bi u njihovu selu

trebalo nešto mijenjati, misleći prije svega na komunalnu i infrastrukturnu izgradnju. Vrlo je značajno da se često susreće i zahtjev za mijenjanjem seljačkog načina života, za napuštanjem zastarjelih običaja i navika u ishrani, higijeni, odijevanju, opremljenosti domaćinstva, za poboljšanjem odnosa prema mladima i sl. Većina ispitanika koja je izjavila da u njihovu selu ne treba ništa mijenjati, zadovoljna je postojećim stanjem, ili rezignirano izjavljuje »selo je selo i takvo će uvijek ostati«.

Utjecaj omladine na zbivanja u njihovom selu percipira se kao vrlo nizak. Kao osnovna zapreka većem utjecaju omladine spominje se »generacijski nesporazum«, bilo zato što ih stariji »ne žele slušati«, ili zato što su se još uvijek održali takvi običaji koji su u direktnoj suprotnosti s nastojanjima mladih da imaju veći utjecaj na društveni život u svome selu. Većina ispitanika koji smatraju da bi utjecaj mladih mogao biti veći, kao osnovni preduvjet ističu potrebu bolje organizacije rada i veće odgovornosti samih omladinaca.

Podaci o socijalnoj aktiviziranosti seoske omladine pokazuju da je ona prilično niska. Ovdje se ne radi samo o tome da veći dio omladine ne izražava spremnost da se angažira u rješavanju problema bilo sela kao lokalne zajednice, bilo vlastite društvene grupe, nego i o tome da relativno značajan dio mladih nije uopće svjestan potrebe mijenjanja određenih tradicionalnih struktura, a ako i jest, da onda nije u mogućnosti da percipira nosioca jedne takve akcije.

Podaci o tendencijama prostorne pokretljivosti ukazuju na značajne razlike koje postoje između ispitanika koji su već preuzeli radne obaveze na individualnim gospodarstvima, i onih koji se nalaze na kraju osnovnog školovanja. Učenici osmih razreda imaju u pravilu više aspiracije u pogledu mjesta stanovanja. U odnosu na mlade poljoprivrednike, oni češće preferiraju život u većim gradovima na području vlastite republike. Aspiracije mladih poljoprivrednika su najčešće »usmjerene« prema naseljima na području vlastite općine.

PROFESIONALNA ORIJENTACIJA

Podaci o predodžbama mladih poljoprivrednika o općem položaju profesije i njihova ugleda u odnosu na druge socio-profesionalne grupe, pokazuju da većina ispitanika smatra da je položaj poljoprivrednika »loš«, te da se ovo zanimanje uglavnom nalazi na dnu ljestvice cijenjenih zanimanja.

Daleko najveći dio ispitanika percipira mogućnost poboljšanja položaja poljoprivrednika, a mogućnost toga poboljšanja vezuje uz suvremeniju obradu zemlje i bolju suradnju sa zadržugom, odnosno uz smanjivanje fiskalnih obaveza. Onaj dio ispitanika koji smatra da u sadašnjim uvjetima ne postoji mogućnost promjene »nabolje«, u prvom redu spominje zavisnost proizvodnje od kvalitete zemljišta, prirodnih uvjeta i sl., ili rezignirano izjavljuje da je položaj poljoprivrednika bio uvijek težak i da će takav i ostati.

Podaci o profesionalnim aspiracijama učenika osmih razreda i mladih poljoprivrednika ukazuju na značajne razlike koje postoje između ova dva sloja seoske omladine. Dok su aspiracije učenika skoro u cijelosti »degradirane«, među omladinom koja se već uključila u proces proizvodnje na individualnim gospodarstvima dominira skupina ispitanika koja i dalje vezuje svoju profesionalnu budućnost uz poljoprivredu.

Kada su u pitanju profesionalni ciljevi, dobiveni rezultati daju nam razlog da kod obje skupine ispitanika nivo profesionalnih aspiracija i očekivanja označimo kao relativno nizak.⁷

Prvu grupu čine tzv. objektivni faktori. Ovdje spada broj nepoljoprivrednih radnih mjesta i potražnja radne snage u različitim sektorima privrede, broj i vrste koje daju kvalifikaciju za takva radna mjesta, pristupačnost takvih škola seoskoj omladini i sl. Drugu skupinu čine socio-psihološki faktori: profesionalne aspiracije i očekivanja seoske omladine i modeli društvenog uspona koje su oni stvorili, ili koji postoje u lokalnoj zajednici, odnosno u društvu općenito. Treća skupina obuhvaća individualne psihološke činioce, kao što su talent, karakterne crte, itd.

U našem istraživanju ograničili smo se na neke važnije socio-psihološke činioce, dok se o objektivnima mogla dobiti djelomična slika iz konteksta izlaganja ispitanika.

Faktore koji utječu na mlade poljoprivrednike da odaberu poljoprivredu kao zanimanje, mogli bismo, na temelju rezultata našega istraživanja, grubo podijeliti u tri grupe: a) »pozitivne«, koji im pomažu, pospješuju jedan takav izbor, b) »negativne«, koji ih mogu odvratiti od razmišljanja o nekom drugom zanimanju, i c) »nedostatak izbora«, tj. nepostojanje uvjeta ili takve zapreke koje im onemogućuje bilo kakvo ozbiljnije razmišljanje o promjeni zanimanja.

Među »pozitivnim« činiocima na prvo mjesto dolazi faktor koji bismo mogli nazvati »privrženost pozivu i lokalnoj zajednici«. Naime, poljoprivredno zanimanje ima određene specifične karakteristike i »nasljednu« atraktivnost koje podržavaju tendenciju njegova nastavljanja kao profesije. S druge strane, vidjeli smo da većina ispitanika ispoljava naglašenu psihološku vezanost uz rodno selo, prijatelje, rođake, kao i neke karakteristike sela kao prirodne sredine.

Bavljenje poljoprivredom već od ranih nogu, preuzimanje stavova i vrijednosti koje se stječu u roditeljskom domu, život na svježem zraku, rukovanje strojevima, prisni i mnogostruki kontakti s prijateljima i rođacima, kao i općenito rano i sveobuhvatno upoznavanje s većinom aspekata poljoprivrednog i seoskog života, sve to vrlo često orijentira mlade prema zanimanju poljoprivrednika.

Drugi »pozitivni« činilac koji se češće susreće jest zadovoljstvo s funkcioniranjem roditeljskog gospodarstva i općenito nivoom života.

Kao skoro isključivi »negativni činioci« — naravno i dalje govorimo samo o ličnim motivima — javljaju se nesigurnosti kojima bi mladi bili izloženi pri prijelazu u novo zanimanje ili pri adaptaciji na jedno novo zanimanje.

U trećoj grupi činilaca, na prvo mjesto dolazi spoznaja da je osnovni preduvjet za zapošljavanje izvan poljoprivrede odgovarajuća kvalifikacija, a zatim slijede razlozi koji se sastoje u obavezama pojedinca prema njegovoj porodici koja pod određenim uvjetima, npr. u slučaju potrebe radne snage, nasljeđivanju i sl., može od njega zahtijevati da ostane kod kuće, unatoč njegovu uvjerenju da mu aspiracije ovdje ne mogu biti zadovoljene.

Kako su ispitanici na pitanje — zašto namjeravaju da napuste poljoprivredu, davali »otvorene« odgovore, vrlo je teško stvoriti preciznu sliku o činiocima koji pospješuju agrarni eksodus. Tako je većina naših ispitanika izjavila da ne voli zanimanje poljoprivrednika i da ga želi promijeniti. No, ipak nam se čini da nećemo pogriješiti ako kao dominantan lični motiv izdvojimo »naporan rad i neparitetan dohodak«. Pri tome je vrlo značajno da je

relativno velik broj ispitanika koji namjerava promijeniti zanimanje, izjavio da će i dalje stanovati u svome selu, odnosno da je najveći dio onih koji namjeravaju promijeniti mjesto boravka, izjavilo da to čine samo zato što u svome selu ili u njegovoj neposrednoj blizini ne mogu ostvariti svoj profesionalni cilj, pa su, uz promjenu zanimanja, prisiljeni promijeniti i mjesto boravka. Drugim riječima, znači da je jedan od osnovnih činitelja migracionih tendencija nemogućnost ostvarenja profesionalnih i dohodovnih aspiracija na lokalnom nivou, a ne samo opća atraktivnost grada, inače često spominjana kao osnova opredjeljivanja seoske omladine (»magična noć grada u očima seljačke mladeži«).

Preciznija analiza je pokazala da daljnji lični motivi za napuštanje poljoprivrede mogu biti i poremećeni odnosi generacija, kao i mišljenje da prenapučen posjed ne može pružiti zadovoljavajući životni nivo brojnim potomcima.

Od ostalih ličnih motiva koji pospješuju odluku o napuštanju poljoprivrede i sela, u našem smo istraživanju utvrdili: nezadovoljstvo životom u lokalnoj sredini i životnom situacijom općenito, te nezadovoljstvo situacijom u slobodnom vremenu. Nasuprot tome, nije utvrđen značajniji utjecaj percepcije socio-profesionalnog statusa poljoprivrednika.

* * *

Iako smo u ovoj analizi ukazali samo na neke od bitnih aspekata društvene situacije i orijentacije seoske omladine, i to na temelju tek jednog empirijskog istraživanja, ipak nam se čini da nećemo pogriješiti ako položaj ovoga sloja omladine označimo vrlo složenim i nepovoljnim. Naime, u mnogim situacijama mladi »plaćaju danak« tradicionalnim strukturama koje su se još uvijek održale u selu. S druge strane, investicije u »omladinski standard« u nas su skoro u cijelosti ograničene na gradsku omladinu. Vrlo značajan hendikep mladih u selu predstavlja i neravnomjerna raspodjela obrazovnih mogućnosti koje u uvjetima neparitetnog dohotka i prenapučenog poljoprivrednog gospodarstva, čini njihove socijalne i profesionalne perspektive još složenijim i neizvjesnijim.